

Особливості суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентської молоді у відносинах власності

У статті аналізуються основні психологічні механізми та ефекти становлення суб'єктності особистості у відносинах власності. Показано особливості суб'єкт-об'єктних орієнтацій у життєвих ситуаціях як соціально-психологічної основи формування економічної суб'єктності студентів.

Ключові слова: економічна суб'єктність, становлення суб'єктності особистості у відносинах власності, ставлення до власності.

В статье анализируются основные психологические механизмы и эффекты становления субъектности личности в отношениях собственности. Показаны особенности субъект-объектных ориентаций в жизненных ситуациях как социально-психологической основы формирования их экономической субъектности студентов.

Ключевые слова: экономическая субъектность, становление субъектности личности в отношениях собственности, отношение к собственности.

Економічна реальність сучасної України вимагає справжніх творців нових економічних відносин. Оскільки так незавершеними й залишаються історії про тиражовані долі мільйонів власників ваучерів і земельних ділянок, облігацій та особистих рахунків в уже неіснуючих банках, започатковані ще у 90-ті роки. Не декларованими на папері, а втіленими в життя мають стати основні принципи відносин власності, закладені в Конституції 1998 року. Отже, на часі питання про те, яким же має бути цей власник, якими мають його бути ціннісні орієнтири, чому і буде присвячено дану статтю.

Становлення особистості як власника – це багатогранний процес, який можна науково тлумачити по-різному, виходячи з методологічно унікальних позицій кожного автора. Ми розглядаємо його, перш за все, як процес ускладнення економіко-психологічних якостей особистості (здатності самостійно і творчо покладати себе в якості причини свого економічного буття на основі свідомого, рефлексивного та активно-перетворюючого ставлення до економічної дійсності, і, перш за все, до відносин, опосередкованих

власністю) в ході її включення в систему відносин власності. Відбувається це завдяки двом соціально-психологічним механізмам – соціалізації та індивідуалізації.

Економічну суб'єктність слід розглядати як комплексний результат, продукт становлення особистості в якості суб'єкта відносин власності. У цьому випадку можна говорити про рівні чи типологію економічної суб'єктності як про результат становлення суб'єктних якостей особистості на певному етапі її економічної соціалізації та їх прояву у ситуаціях економічної взаємодії. Зазначимо, що термін “ситуація” недаремно використовується в даному контексті. Вивчаючи особистість у її здатності активно брати участь у процесі економічної соціалізації і тим самим вибудовувати власне економічне буття, тобто бути її суб'єктом, ми логічно підходимо до питання про те, на що спрямовує свою активність суб'єкт. Людина як суб'єкт свого життя, за словами О.Ю.Коржової [1], не існує поза об'єктом своєї активності. Таким об'єктом авторка обґрунтовує дискретні життєві ситуації, у які людина весь час включається. О.Ю.Коржова пропонує розглядати життєдіяльність людини у вигляді ланцюга її взаємодій з життєвими ситуаціями.

Взагалі, протиставлення суб'єкта об'єктові (суб'єкт-об'єктна модель) використовується нами для зручності розуміння взаємин Людини і Світу, з метою пояснити взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього у цілісному бутті людини. В історії світового філософського, релігійного, культурного життя можна знайти свідчення того, що суб'єкт-об'єктні відносини характеризують певний етап особистісного розвитку: сучасній людині для того, щоб стати особистістю, необхідно стати суб'єктом (відділення дитини від матері і найближчого оточення, прояви самостійності прийняття рішення). Подальше особистісне зростання (прогресивна його тенденція) пов'язане з прагненням подолати суб'єкт-об'єктне протистояння з метою досягнення максимально можливої цілісності в єдності зі світом.

Отже, суб'єкт-об'єктна суперечність є базовою у становленні особистості, в тому числі, як власника. В.А.Роменець [4, 36] бачить у цьому і рушійну силу “перевтілення” не тільки самої людини, а й об'єктивної дійсності. Останнє, згідно з нашими міркуваннями, і є свідченням суб'єктності особистості у відносинах зі світом.

Повертаючись до значущості життєвої ситуації у становленні людської суб'єктності, звернемося до трактування ситуації в науці. Взагалі під ситуацією, зазвичай, розуміють систему зовнішніх стосовно суб'єкта умов, що спонукають і опосередковують його активність. При цьому до елементів ситуації відносяться: позачерговість по відношенню до суб'єкта; передування у часовому

відношенні дії суб'єкта; у функціональному відношенні – незалежність від суб'єкта відповідних умов у момент дії; стан самого суб'єкта в попередній момент його дії, якщо вони обумовлюють його подальшу поведінку. Вважається, що вихід за межі ситуації відбувається в тій мірі, в якій у суб'єкта складаються і починають реалізовуватися нові вимоги до себе, надлишкові по відношенню до попередніх, тобто виникають нові цілі.

Неможливо обійти увагою і той аспект, що саме ситуація виступає фундаментальним поняттям екзистенційної філософії, для якої будь-яка думка може бути зрозуміла лише виходячи з певної ангажованості людини у світі. Ситуація, в якій ми опиняємося, з точки зору одного з класиків екзистенціалізму К. Ясперса, протилежна позиції, що виражає собою свідому реакцію індивіда на ситуацію [3].

Міжособистісна ситуація являє собою набір усіх середовищних умов у їх просторово-часовій перспективі і всіх соціально-психологічних подій, що відбуваються в контактній групі від моменту взаємного сприйняття людьми один одного до передостаннього учасника.

Узагальнюючим моментом для вищезазначеного можна вважати введене Л.С. Виготським комплексне поняття соціальної ситуації розвитку, що означає специфічну для кожного вікового періоду систему відносин суб'єкта у соціальній дійсності, яка відображена в його переживаннях і реалізується ним у діяльності. Змістовно, на думку Л.С.Виготського, саме в соціальній ситуації розвитку міститься сукупність законів, що визначають виникнення і зміну структури особистості на кожному віковому етапі.

Саме в рамках соціальної ситуації розвитку з'являються психічні новоутворення, що призводять до перебудови всієї структури свідомості суб'єкта, до змін його відносин зі світом, іншими суб'єктами, із самим собою. Ці відносини, з віком і досвідом спілкування набуваючи все більшої вибіркової та диференційованості та підкріплюючись ставленням до нас інших людей, фіксуються у вигляді певних позицій [2]. Останні виступають як внутрішнє ставлення людини до інших, до себе, до соціального оточення. Згідно з В.М.Мясищевим, в позиції виражається специфічність системи ставлень особистості до світу, що, з одного боку, визначає індивідуальний характер діяльності та вчинків, а з іншого, – відображає “міжособистісні відносини у внутрішній структурі особистості” [2, 252]. Отже, саме в життєвих ситуаціях поступово формується позиція особистості як інтегральна властивість суб'єкта соціальних відносин, як система суб'єктивних оцінних, вибірових ставлень до світу.

Отже, ситуацією є не просто будь-що (об'єкт) поза внутрішнім світом особистості (за О.Ю.Коржовою). Ситуацією є надання значення феноменам матеріального світу, чим започатковується “звершення вчинку” [4, 16]. Наповненість відносин із зовнішнім світом моральним змістом перетворює ситуацію на початок справжньої події в житті людини та її оточення. Нове “ситуаційне відношення” є і результатом вчинку. Для особистості відкривається новий світ, перетворений, в якому особистість його більш адекватно виражає, більш глибоко входить в його надра.

Все це відбувається на основі комунікативного процесу. Комунікацію В.А.Роменець обґрунтовує як засіб долання особистістю, з одного боку, своєї безпорності й ненадійності, небуттєвості, ізольованості від буття інших. З іншого боку, – як засіб екзистенційного розширення свого особистісного буття шляхом “включення у свою орбіту інших істот” [4, 21], які перебувають в єдиному світі. Таким чином, саме ситуація започатковує і результує взаємні комунікації окремих особистостей на основі “матеріального світу”. Втакому комунікативному процесі об'єктивно досягається повнота буття в єдності світу й окремих особистостей, задовольняється потреба особистості в опорі на іншого, створюються і узгоджуються цінності різних людей на основі визнання екзистенційної тотожності безлічі особистісних світів.

Погоджуючись з думкою В.А.Роменця щодо непересічної значущості долання особистістю суперечності, яка виражає відношення особистісного і всезагального світів і визнається ним як глобальна й найвиразніша, ми наполягаємо на тому, що йдеться якраз про автентичну суб'єктність, пов'язану з необхідністю мати відповідальну, вчинкову позицію у відносинах зі світом. Такий погляд на суб'єктність напряду апелює до моральності особистості, передбачає тісний взаємозв'язок процесів становлення суб'єктних та моральних якостей особистості.

Саме недостатністю особистісного світу, на думку В.А.Роменця, та його антагонізмом до об'єктивного (які виражаються в пристрасті, потягах, творчому неспокої) і викликана необхідність дотримуватись норм моралі у відносинах зі світом. Ці світи обов'язково вступають у діяльний зв'язок як творчість одного та іншого, що В.А.Роменець пропонує уявити у вигляді кулі як символу структурної і змістовної безконечності об'єктивного світу, а особистісний – у вигляді “екранного” перерізу цієї кулі. Такий переріз не статичний, а повертається на осі кулі, відкриваючи (або “викриваючи”) її зміст і водночас творячи його. Структурна мережа “екрана” включає в себе і структуру світу, і природу людини. Подвійна структура “екрана” є суперечністю, яка приводить його у

колове обертання навколо вісі кулі. Проходячи через кулю, “екран” весь час змінюється, відкриваючи все новий і новий зміст світу. Отже, суперечність між цими світами в основі своїй вчинкова, оскільки опосередковує “розширення сутності людини у процесі освоєння нею великого світу” [4, 14]. Вищеописаний же погляд на ситуацію дуже близький трактуванню ситуації в етиці.

Отже, підсумовуючи сказане, зазначимо, що відносини особистості з економічним оточенням доцільно розглядати в якості суб’єкт-об’єктних лише як етап (і показник) у становленні економічної суб’єктності усіх їх учасників, який знаменує перехід до інтегральної, зрілої, вчинкової економічної суб’єктності. Зовні ж усе це проявляється у суб’єктній позиції особистості як одному з двох полюсів ставлення до суб’єктів та об’єктів привласнення (рис. 1).

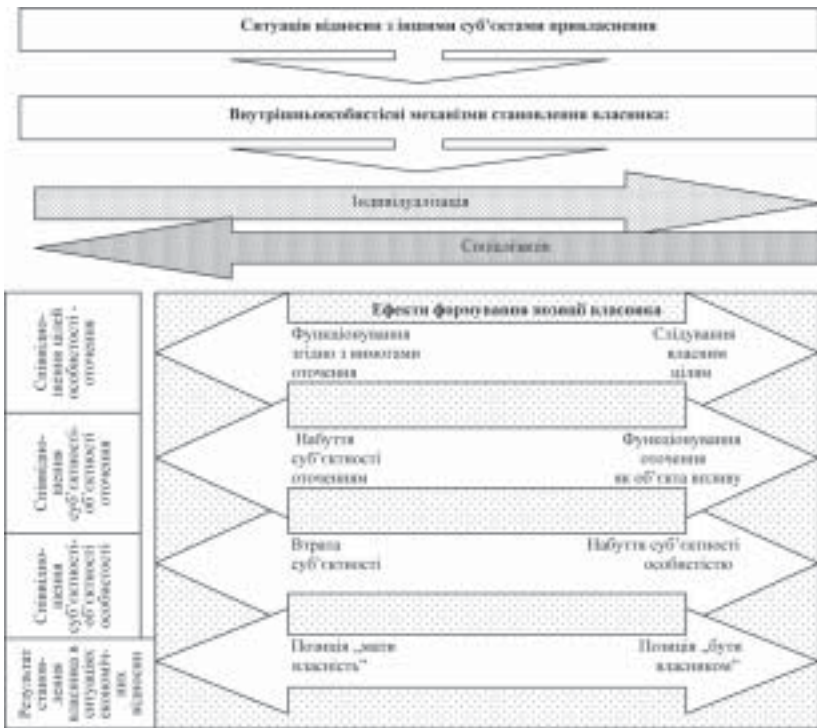

Рис. 1. Психологічні механізми та ефекти становлення економічної суб’єктності власника

І будь-яка життєва ситуація в цьому контексті є частиною економічного буття людини, за рамки якого не може бути винесена її моральна, етична сторона.

Саме ці аргументи зумовили наш вибір наступного методу у дослідженні суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентства у відносинах власності. Ми припускали, що саме за способом взаємозв'язку внутріпсихічної організації з зовнішнім світом можна судити про міру суб'єктної включеності особистості у життєдіяльність. Виявити останню дозволяє методика суб'єкт-об'єктних орієнтацій в життєвих ситуаціях, розроблена О.Ю.Коржовою [1].

Суб'єкт-об'єктні орієнтації в життєвих ситуаціях є тим поняттям, за допомогою якого можна описати напрямок реалізації потенціалу суб'єктності людини. О.Ю.Коржовою показано, що в процесі життєдіяльності суб'єкт-об'єктні орієнтації в життєвих ситуаціях реалізуються у двох формах: суб'єктивній (внутрішня картина життєдіяльності як інтеріоризована суб'єктність) і об'єктивній (вибір стратегій поведінки як екстеріоризована суб'єктність), взаємозалежних у полі життєдіяльності.

Коржовою О.Ю. була запропонована модель суб'єкт-об'єктних орієнтацій і здійснена її емпірична перевірка. В якості первинних вимірювань суб'єкт-об'єктних орієнтацій у процесі створення та психометричного обґрунтування відповідного методичного інструментарію (опитувальник суб'єкт-об'єктних орієнтацій у життєвих ситуаціях) виділено чотири основні показники. До їх назви включено прикметник “транситуаційні”. Цей термін запропонований Ю. М. Ємельяновим для характеристики індивідуальних особливостей взаємодії людини з життєвими ситуаціями.

Результати визначались у чотирьох первинних (транситуаційна мінливість, транситуаційний локус контролю, транситуаційне освоєння внутрішнього світу, транситуаційна рухливість) та двох вторинних (транситуаційне пристосування-транситуаційна творчість, внутрішній-зовнішній транситуаційний локус контролю) шкалах:

1. Транситуаційна мінливість. Зміст шкали відповідає на питання “ЯК?” (як людина взаємодіє з життєвою ситуацією – змінюючись чи стабілізуючись). Позитивний полюс (“транситуаційна мінливість” характеризує людину, що прагне пізнати нове в навколишньому світі (нових людей, нові книги, фільми), удосконалювати свій внутрішній світ (поглиблюючи самопізнання, домагаючись духовної гармонії, морального зростання), а також приділяти достатньо уваги зовнішнім, середовищним факторам свого життя. Негативний полюс шкали (“транситуаційна стабільність”) характеризує людину, що віддає перевагу звичному, “реаліста”, який прагне максимально реалізувати ті можливості, які у нього є сьогодні і, виходячи з реальних можливостей, спланувати своє життя.

2. Трансситуаційний локус контролю. Зміст шкали дає відповідь на питання “ХТО?” (хто здійснює взаємодію людини з життєвою ситуацією: вона сама чи інші люди, зовнішні обставини). Позитивний полюс (“внутрішній трансситуаційний локус контролю”) характеризує високий рівень суб’єктивного контролю над життєвими ситуаціями і описує людину, що відчуває відповідальність за події свого життя і прагне ними управляти, відповідно, плануючого своє життя далеко наперед, що помічає взаємозв’язок своїх власних вчинків і наступних подій на життєвому шляху, що сприймає своє життя як цілісність. Негативний полюс (“зовнішній трансситуаційний локус контролю”) характеризує людину, що надає в поясненні свого власного життя більшого значення нагоді, долі, збігові обставин і, отже, не планує далеко вперед, не відчуває впливу своїх вчинків на подальші життєві події, що сприймає своє життя як сукупність окремих його моментів – зовнішніх подій.

3. Трансситуаційна спрямованість освоєння світу. Зміст шкали дає відповідь на запитання “КУДИ?” (куди, тобто, в якому напрямі, здійснюється взаємодія людини з життєвою ситуацією, – всередину чи зовні). Позитивний полюс (“трансситуаційне освоєння внутрішнього світу”) характеризує спрямованість людини на свій внутрішній світ, прагнення до внутрішнього зростання, самовдосконалення. Про це свідчить і сприйняття свого життя як такого, в якому мало подій. Характерне також прагнення планувати своє життя. У той же час спрямованість всередину супроводжується відсутністю відчуття контролю над своїм життям, оскільки воно розглядається як один з аспектів існування зовнішнього світу. Негативний полюс (“трансситуаційне освоєння зовнішнього світу”) характеризується прагненням до самоздійснення у зовнішньому світі, що супроводжується сприйняттям свого життя як насиченого зовнішніми подіями, відчуттям контролю над власним життям і небажанням планувати життя у зв’язку з акцентуванням уваги на ролі зовнішніх обставин.

4. Трансситуаційна рухливість. Зміст шкали відповідає на питання “ДЕ?” (де, в яких умовах здійснюється життєдіяльність: у звичних чи в нових життєвих ситуаціях). Позитивний полюс шкали (“трансситуаційна рухливість”) характеризує прагнення людини взаємодіяти з новими життєвими ситуаціями (професійними, навчальними та ін.), активного руху, розвитку, прагнення життєвих змін. Негативний полюс шкали (“трансситуаційна інертність”) характеризує прагнення взаємодії зі звичними життєвими ситуаціями, прагнення пасивного слідування життєвому потокові, відсутність тяги до життєвих змін. Шкали

дозволяють кількісно визначити ступінь суб'єктної включеності в життєві ситуації.

В результаті обробки даних, отриманих за вказаним опитувальником на студентській вибірці, виявлено наступні особливості суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентів (табл. 1).

Таблиця 1
Особливості суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентів
у життєвих ситуаціях

	Сирі бали, середнє арифметичне	Стени
Загальний показник суб'єкт-об'єктних орієнтацій	9,5	7
Трансситуативна мінливість	5	7
Трансситуативний локус контролю	1,4	3
Трансситуативна спрямованість освоєння світу	0,3	3
Трансситуативна рухливість	2,9	6
Трансситуативне пристосування – трансситуативна творчість	8,1	8

Графічне представлення (табл. 2-3) отриманих показників втілює узагальнений профіль складових суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентства в життєвих ситуаціях.

Таблиця 2
Усереднений профіль суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентів у
життєвих ситуаціях

+	Стени										-
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
Загальний показник суб'єктних орієнтацій				●							Загальний показник об'єктних орієнтацій
Трансситуаційна мінливість				●							Трансситуаційна стабільність
Внутрішній трансситуаційний локус контролю										●	Зовнішній трансситуаційний локус контролю
Трансситуаційна спрямованість освоєння внутрішнього світу										●	Трансситуаційна спрямованість освоєння зовнішнього світу
Трансситуаційна рухливість					●						Трансситуаційна інертність
Трансситуаційна творчість				●							Трансситуаційне пристосування

Як видно з табл. 2, у студентів спостерігається тенденція до трансситуаційної творчості за рахунок трансситуаційної мінливості

як орієнтованості на пізнання нового, приділення достатньої уваги зовнішнім, середовищним факторам свого життя, а також за рахунок трансситуаційної рухливості як прагнення взаємодіяти з новими життєвими ситуаціями (професійними, навчальними та ін.), прагнення активного руху, розвитку, життєвих змін.

Таблиця 3

Розподіл студентів за основними показниками суб'єкт-об'єктних орієнтацій у життєвих ситуаціях, % опитаних

+	> 6 стенів	< 5 стенів	-
Внутрішній трансситуаційний локус контролю	22%	47%	Зовнішній трансситуаційний локус контролю
Трансситуаційна творчість	61%	20%	Трансситуаційне пристосування

На жаль, усереднений профіль хоча і свідчить про суб'єктні орієнтації студентів, але поки що спрямованість студентів на активне перетворення життєвих ситуацій мало пов'язане з відповідальністю та активністю, спрямованою на самозміни, на вдосконалення свого внутрішнього світу, інтеграцію подій, що відбуваються в зовнішньому світі, в особистісний досвід, на планування свого життя. Розподіл студентів за основними показниками суб'єкт-об'єктних орієнтацій, представлено в табл. 3, підтверджує попередні висновки про необхідність розвитку соціальної відповідальності у студентської молоді.

Подальше вивчення зв'язку суб'єкт-об'єктних орієнтацій студентства з особливостями його ставлення до власності та інших учасників економічних відносин дасть можливість окреслити напрямки розвитку економічних суб'єкт-об'єктних орієнтацій, а саме – економічної суб'єктності студентів.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що становлення особистості власника вивчається нами у контексті розвитку її ціннісної позиції у відносинах власності – системи ставлень до об'єктів та інших суб'єктів привласнення. Остання формується в процесі багаторазового визначення власних ціннісних орієнтирів, що можуть перебувати у континуумі “об'єкт економічного впливу – суб'єкт економічного впливу”. Результатом такого економічного самовизначення має стати ціннісна позиція особистості власника, що виражається в здатності самостійно і творчо покладати себе в якості причини свого економічного буття на основі свідомого, рефлексивного та активно-перетворюючого ставлення до економічної дійсності, і, перш за все, до відносин, опосередкованих власністю.

Емпірично констатовано, що суб'єктні орієнтації студентів в життєвих ситуаціях (їх спрямованість на активне перетворення життєвих ситуацій) мало пов'язане з відповідальністю та активністю, спрямованою на самозміни, на вдосконалення свого внутрішнього світу, інтеграцію подій, що відбуваються в зовнішньому світі, в особистісний досвід, на планування свого життя. Отже, подальше становлення економічної суб'єктності студентської молоді має бути пов'язане з розвитком її соціальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Коржова Е. Ю. Психологическое познание человека как субъекта жизнедеятельности : дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.01. "Общая психология; история психологии" / Е.Ю. Коржова. – Спб., 2001. – 485.
2. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія : підручник / М.Н.Корнев, А.Б.Коваленко. – К. : Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1995. – 304 с.
3. Неверов А.Н. Экономико-психологические факторы общественного развития / А.Н.Неверов. – Саратов: Саратовский государственный социально-экономический университет, 2007. – 171 с.
4. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг.ред.В.О.Татенка. – К.: Либідь, 2006. – С. 11-36.

The main psychological mechanisms and effects of personality formation of subjectivity in property relations is analyzed in the article. Peculiarities of students' subject-object orientations in life situations were shown as social-psychological basis of economic subjectivity forming.

Keywords: economic subjectivity, formation of personality's subjectivity in the property relations, property attitude .

Отримано: 14.07.2011